

Co to je život? [1991]

Před víc než půl druhým tisíciletím si povzdychl Augustin, že docela dobře ví, co to je čas, ale když to má říci, tak že to najednou neví. Není to pouhá vnější podobnost, jestliže se stejně vyjádříme o životě, neboť život je možný jen v čase, nebo lépe: jako časový průběh. Život je vnitřně sjednocené dění, a tradiční forma pojmovosti je velice nevhodná všude tam, kde máme postihnout celkovost nějakého dějství či procesu. Není proto divu, že všechny vědecké pokusy o formulaci, která by dovedla postihnout život v jeho nejvlastnější povaze, jsou jen částečné anebo přímo selhávají. A filosofie na tom není o moc lépe, pokud zůstává v rámci tradičního předmětného, tj. zpředměťujícího myšlení. Zejména se ukazuje omezenost tzv. objektivního přístupu. K fenoménu života nelze nikdy přistupovat takřikajíc „nestranně“, bez užších a zejména nepředmětných vazeb k životu. Jen žijící tvor může mít ponětí o životě, jen živá bytost může zakoušet život. A jen některé ze živých bytostí mohou toto zakoušení proměnit ve zkušenost se životem a přemýšlet o tom, co to ten život vlastně je. Každý život je totiž životní příběh, a kdo tomu příběhu chce rozumět, musí sám žít, musí sám vycházet ze svého vlastního příběhu. Život sám, tj. každý životní příběh – dokonce i na té nejnižší úrovni jednobuněčných – je vždycky také konfrontace, zápas, střetnutí, ale porozumět tomu, co to je život, nelze dokonce ani nestranně, natož z pozice odmítnutí, popření nebo aktivního nepřátelství. Život životu nikdy není a ani nemůže být cizí. Věda nás může poučit o mnoha formách životních projevů, ale ani úhrn, ba ani eventuelní celek všech takových projevů ještě není životem, a výčet oněch projevů nepodává prostředek, jak životu opravdu porozumět.

Především se ukazuje jako neschůdná ta cesta, kterou jinak známe jako velmi úspěšnou, totiž cesta abstrakce, tj. hledání, nalézání a vydělování toho, co je všem živým bytostem vlastní a tedy společné. Abychom totiž mohli najít to společné, musíme bedlivě vybírat jen to, co je živé. Ale abychom to bez chyb a omylů vybrali, musíme vědět předem, podle jakých hledisek máme posuzovat, co to je život a „být živý“. Uvedu jenom jeden příklad. Nejčastěji se jako jeden ze základních projevů života uvádí schopnost rozmnožování. Když se však dostaneme na periferii toho, co se běžně a od pradávna považovalo za živé, tato charakteristika selhává. Nevíme totiž, zda máme viry považovat za živé. Na jedné straně jsou schopny se velmi dobře postarat o své rozmnožování, ale potřebují k tomu jiné živé bytosti, zejména pak buňky, ačkoliv samy nemají buněčnou podobu. Vzniká proto otázka: je splněna naše podmínka, že život musí znamenat také schopnost se rozmnožovat, když tato úloha musí být konána jinými organismy? Kdo bez uvážení odpoví záporně, dostane se do značných těžkostí, neboť není nic více nasnadě než námitka: žádný organismus přece nemůže sám sebe namnožit, ale může namnožit jen jiné, tak jako sám byl jedním z těch, které byly namnoženy zase jinými, předcházejícími. Lze ovšem namítnout: žádný virus není s to sám namnožit jiné viry, ale potřebuje k tomu nějaké živé buňky. Pak ovšem by nám ze společnosti živých bytostí vypadly všechny, které nejsou s to se množit parthenogeneticky. Všechny ostatní přece potřebují partnera nebo partnery, aby mohly dát život dalším jedincům. A když budeme takto postupovat dál a budeme rozmnožovat další omezení a podmínky atd., porušujeme svou zásadu postupu k abstrakcím stále větším.

Jediná schůdná cesta, jak postihnout život, je podrobné nebo alespoň stručné vylíčení životního příběhu. Dokud se nenaučíme pracovat s pojmy tak, aby myšlenkový model skutečnosti, kterou chceme pojmově uchopit, nebyl nehybný (jako je třeba trojúhelník), nezbyvá nám než narativita, která se dotkne toho, jak se určitá živá bytost (nebo druh živých bytostí apod.) zrodí, jak roste, dospívá, rodí další podobné bytosti, stárne a nakonec umírá. A tato narativita, toto vyprávění nás nechá, abychom si na základě uvedených záchytných bodů domyslili, jak ten život sám probíhá, a takřka se do jeho průběhu vcítili a vmyslili. Nakonec platí a vždy bude platit to, co slýchal Mauglí od svých přátel z džungle: jsme jedné krve, ty a já. Ovšem až na to, že život není podoben krvi, která koluje v našich tělech, ale spíše vzduchu, který všichni dýcháme. Život není nikdy jen naším výkonem, ale je spíše čímśi, co nás obklopuje a objímá a co proto nikdy nemůže být uchopeno jako předmět.

Jak tomu všechno nasvědčuje, nebudeme ještě dlouho schopni přesně vymezit život jako fenomén, a snad nikdy jako skutečnost. Všechny pojmy, jejichž cílem je myšlenkové uchopení, po-jetí a za-jetí nějaké skutečnosti, její myšlenkové zvládnutí a ovládnutí, opanování, musela až dosud a musí také v budoucnu selhávat. K životu se nemůže ani v životní praxi, ani v myšlení vztahovat takto uzurpátorsky. A neplatí to jen o našem lidském životě, ale o veškerém životě vůbec. Základním přístupem k životu tedy nemůže a nesmí být násilnické uchopování, nýbrž uznání, respekt a úcta. My všichni, kteří žijeme, jsme jakoby hosty pozvanými na brigádu, někdy (ale ne vždy) spojenou s hostinou. Chceme-li porozumět, kam jsme to vlastně byli pozváni a také posláni, musíme začít spíše otázkou po smyslu života než otázkou po jeho „podstatě“.

Rozhlasový slovník, 1991